

МОРАЛНИ ИЗАЗОВИ САВРЕМЕНИХ ПРОЦЕСА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ КАО ПОТЕНЦИЈАЛНА ОКОСНИЦА ОПШТЕГ ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА

Драгор Заревски¹

САЖЕТАК

Актуелни друштвено-политички изазови који подривају економско-политичку стабилност заједница, карактеристични за савремено друштво на глобалном нивоу, есенцијално произилазе из базичне неусклађености убрзаног и успешног развитака науке и технологије током XX и почетком XXI века што непосредно условљава и базичну промену економске парадигме на глобалном плану са једне стране, наспрот споријег и неадекватно успешног духовног и моралног развитка наше цивилизације који не може да одржи корак са научним, технолошким и економским променама и њиховим утицајем на живот људи. Одржавање стабилности и поступни просперитет друштва као свој предуслов подразумевају постојање или успостављање равнотеже између научно-технолошког развоја и духовно-морално-организациског напретка друштва. Свака друштвено политичка реалност нужно почива на конкретним моралним принципима. Есенција природе доминантних моралних принципа одређене друштвене или друштвено политичке заједнице варира у зависности од историског момента, духовне, научно-технолошке или организационе развијености одређеног друштва, историског искуства, актуелних уметничких, културних и политичких тенденција. Успешност савременог друштва зависиће од моралних вредности и норми које ће прихватити као себи иманентне. Дате вредности и норме биће обликоване, као што у својој етичкој теорији истиче велики шкотски филозоф, економиста и историчар Дејвид Хјум, као одговор на колективно искуство живота у датом привредном, интелектуалном и технолошки профилираном друштвеном окружењу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: етика, глобализација, образовање, економија, друштвени развој.

ABSTRACT

Current socio-political challenges that undermine the economic and political stability of communities, characteristic of modern society at the global level, essentially arise from the basic mismatch of accelerated and successful development of science and technology during the XX and the early XXI century, which on the one hand directly conditions the basic change of the economic paradigm on the global level, as opposed to the slower and inadequately successful spiritual and moral development of our civilization, on the other hand, which cannot keep pace with scientific, technological and economic changes and their impact on people's lives.

¹ проф. др Драгор Заревски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања (ИСППИ), Скопје, РС Македонија; e-mail: dragor.zarevski@isppi.ukim.edu.mk.

Maintaining stability and gradual prosperity of society as its precondition implies the existence or establishment of a balance between scientific-technological development and spiritual-moral-organizational progress of society. Every socio-political reality is inevitably based on concrete moral principles. The essence of the nature of dominant moral principles of a certain social or socio-political community varies depending on the historical moment, spiritual, scientific-technological or organizational development of a certain society, historical experience, and current artistic, cultural and political tendencies. The success of modern society will depend on moral values and norms that it will accept as immanent. Given values and norms will be shaped, as the great Scottish philosopher, economist and historian David Hume points out in his ethical theory, in response to the collective experience of living in a given economic, intellectual and technologically profiled social environment.

KEYWORDS: *ethics, globalization, education, economics, social development.*

УВОД

Од великог броја изазова са којима се савремено друштво на глобалном нивоу суочава најзначајнији изазов представља суштинско и свеобухватно разумевање кључних принципа нове технолошке револуције (четврта индустријска револуција) која у себи обухвата изузетно широк спектар технолошких искорака у сферама вештачке интелигенције, квантног рачунарства, аутономних возила, нанотехнологија, интернета ствари, тродимензионалне штампе (Schwab, 2016). При томе се дата технолошка револуција одвија у условима интензивних глобализацијских процеса који се карактеришу повећањем глобалне динамике протока добара и услуга, јачањем слободне трговине и слободног протока људи, капитала и технологија (Bell, 1976).

Комплексни процеси актуелне технолошке револуције доводе до свеобухватне дигитализације већине аспеката привредних процеса на глобалном нивоу, а са тим и до суштинских промена свакодневног живота грађана на свим меридијанима. Ради се о темељном преобликовању економских, културних и политичких токова на глобалном нивоу. Базичне тенденције нове технолошке револуције воде ка фундаменталном реконципирању постојећих пословних модела, а те су промене утемељене на есенцијалном редефинирању технолошко-организациске парадигме производње, убрзаном настајању нових производа и услуга, свеобухватним променама баланса на тржишту рада, базичним променама у процесима транспорта, снабдевања, испису и потрошње.

Све ове промене воде ка фундаменталном редефинирању организације друштва и до свеобухватних реформи великих друштвених система као што су образовање, здравство и култура. Имајући у виду да су наведени процеси покренути и у суштини вођени радикалним научно-технолошким искораким данашње цивилизације потенцијални исход актуелних тенденција сеже у широком дијапазону могућих финалних резултата од општег напретка човечанства до опште културно-политичке и економске стагнације на глобалном нивоу проузроковане злоупотребом напредних технологија, друштвеним кризама или ратовима. Данас је ваљано етичко утемељење одговора на постојеће друштвено-економске-политичке изазове значајније за исход цивилизацијског пута човечанства него икада пре у историје људског рода.

ЕТИЧКО-ПЕДАГОШКИ ПРЕДУСЛОВИ ИЗГРАДЊЕ СТАБИЛНОГ ДРУШТВА У УСЛОВИМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И НОВЕ ИНДУСТРИСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Кренемо ли од претпоставке да је људски креативни потенцијал у основи неограничен, можемо закључити да савремена економија знања има ресурсе који су теоретски неограничени. У садашњем турбулентном периоду развитка нове технолошке револуције сваки релевантни друштвени и економски субјект, треба да усклади моралне принципе свог деловања са потребама које намеће нова економска и политичка стварност. Незаменљив је значај етичких и филозофских теорија за адекватно разумевање, концепирање и обликовање аксиолошки утемељених моралних принципа усклађених са привредном, друштвено и културном датомошћу. Један од најважнијих задатака филозофије, историски гледано, је управо њена етичко-педагошка улога која има за циљ да створи интелектуално теоретске претпоставке за изградњу слободног и просперитетног друштва одговорних и хуманих појединаца. Апсолутни предуслов успостављања одрживог развоја друштва утемељеном на друштвеном благостању, демократским односима и индивидуалним слободама грађана, представља постојање етички утемељених комплексних друштвених структура функционалних у датој друштвеној стварности. Етика и образовање представљају општи темељ процеса одрживог развоја друштва. Сваки одрживи друштвени развој, према учењу великог немачког филозофа Георга Вилхелма Фридриха Хегела, заснован је на етички утемељеној идеји корисности датог друштвеног процеса чији су носиоци самосвесни и слободни појединци (Hegel, 1970). Да би се обезбедила стабилност процеса друштвеног развоја потребно је да кроз образовни процес васпитаници стекну свест о личној улози и одговорности у друштвеном животу, као и да формирају свест о њиховој улози у обликовању и развоју друштва и друштвених односа.

Суштински предуслов изградње функционалног, просперитетног, хуманијет друштва у оквиру актуелних процеса глобализације и у условима нове технолошке револуције јесте да човечанство уз одговарајуће напоре превазиђе нефункционалност актуелно доминантног погледа на свет заснованог на арогантном ставу према природи и стварности која нас окружује. Указујући на општу девалвацију вредности и на дубоку моралну кризу у којој се налази модерна цивилизација амерички филозоф Алан Блум истиче да је у оквиру савременог друштва финансиска добит (профит) пожељнија од љубави (Blum, 1990). Да би се превазишла актуелна дубока криза морала неопходно је да универзални осећај солидарности надвлада себичност. Исто тако је потребно нагон за доминацијом да буде надвладан осећајем поштовања и осећајем достојанства. У савременим условима реконципирања економске и социјалне парадигме на глобалном новоу управо вредности достојанства и поштовања омогућавају хуманизацију људске моћи, што представља предуслов изградње срећнијег и честитијег друштва. Достојанство и поштовање су етички принципи који имају потенцијал да утичу на реконструкцију хијерархије вредности која ће омогућити друштвени развој у стабилним условима, при чему образовање има потенцијал да буде битан фактор у процесу поновног осмишљавања основних друштвених вредности и хуманизације човечанства.

Етика и образовање су општи темељ процеса одрживог развоја друштва. Етички утемељена образовна активност непосредно утиче на основне токове друштвеног развоја и представља непосредан фактор хуманизације друштва. Кроз образовни процес ученици стичу свест о њиховој одговорности и улози у животу заједнице. Хегел истиче да слобода почиње тамо где је субјекат стекао свест о својој личности, односно тамо где субјекат искаже вољу да искористи право да буде аутономан носилац вредности и да преузме одговорност за судбину заједнице којој припада (Hegel, 1970). Основни задатак етичке мисли о друштву и образовању није стварање нових вредности које ће бити примереније савременом друштву и савременом начину живота од традиционалних вредности, нити осмишљавање и промовисање новог, модерног моралног система, већ реконципирање основних људских вредности и базичних етичких начела као предуслов који ће омогућити изградњу достојанственог живота у савременом друштву.

Сходно томе, исправан искорак у правцу превазилажења актуелних изазова у оквиру процеса глобализације и у условима нове технолошке револуције није ометање постојеће динамике рапидног напретка науке и технологија, нити изналажење нових аксиолошких вредности што би ступиле у интеракцију са новонасталом реалношћу, него је неопходно чување духовног и моралног континуитета развоја људске културе и цивилизације, при чему савремени развој треба бити артикулисан у оквиру већ формираних духовних и цивилизацијских вредности. У овом процесу образовање има темељну улогу и претставља гарант очувања људских вредности путем њиховог преношења на будуће генерације, што омогућава да се припадници нових генерација изграде као слободне и хумане личности које ће преузети одговорност за унапређење добробити цивилизације новог друштва утемељеног на тековинама четврте индустријске револуције.

ЕСЕНЦИЈАЛНИ УТИЦАЈ ОБРАЗОВАЊА НА ЕКОНОМСКО-ПОЛИТИЧКУ СТАБИЛНОСТ САВРЕМЕНОГ ГЛОБАЛНОГ ДРУШТВА

Брз развој наука и технологија током XX и почетком XXI века и убрзан развој информационих и комуникационих технологија, нужно доводи до ревизије основних економских парадигми на глобалном нивоу и јачања процеса глобализације. Глобализација, као један од најзначајнијих друштвено-економских процеса савремене цивилизације, омогућава успостављање блиске економске, политичке и културне сарадње народа и нација на глобалном нивоу у синергији са актуелном дигиталном трансформацијом, и узрокује да се као основни и апсолутно најзначајнији ресурс људске заједнице позиционира интелектуални капитал друштва. Занемаривање или покушаји злоупотребе потенцијала који произилазе из економске глобализације и тековина нове индустријске револуције темељно подривају могућност изградње чврстог функционалног обрасца за ефикасно управљање економским и политичким процесима у савременим друштвено-економским условима (Bell & Stevenson, 2006).

Глобализација унапређује међународне токове капитала, рада, услуга, културне сарадње, размене технологија, идеја и добара. Глобализациски процеси су изузетно комплексан феномен. Глобализација представља покретачку силу трансформације и развоја економских односа и глобалне економске међузависности која непосредно

утиче на цене роба на глобалном нивоу, при чему цене роба делују на потражњу и производњу добара што у следећем кораку утиче на плате, радна места и приходе, а сви ови фактори делују на ток саме глобализације (Baldwin, 2016). Прва половина XXI века претставља историски период у којем убрзани и уједно непредвидљиви политичко-економски процеси глобализације и нова технолошка револуција имају утицај на укупан друштвени живот, на економске, политичке и свеукупне друштвене тенденције. Нажалост постојеће тенденције у себи садрже противречности које слабе друштвену кохезију. У савременом друштву континуирано јача диспарат између потенцијала глобалног информационог друштва да обезбеди услове за социјалну кохезију и благостање заједнице у односу на застрашујућу реалност продубљивања економског, политичког и културног јаза између богатих и сирамашних слојева друштва (Cohen, 2009).

Актуелни друштвено-политички изазови који подривају економско-политичку стабилност заједница, карактеристични за савремено друштво на глобалном нивоу, есенцијално произилазе из базичне неусклађености убрзаног и успешног развитака науке и технологије током XX и почетком XXI века што непосредно условљава и базичну промену економске парадигме на глобалном плану са једне стране, насупрот споријег и неадекватно успешног духовног и моралног развитка наше цивилизације који не може да одржи корак са научним, технолошким и економским променама и њиховим утицајем на живот људи. Перманентни развој наука и технологија ствара потенцијал за континуирано побољшавање животног стандарда људи, али ефекти датог развоја наука и технологија могу довести до озбиљних и дуготрајних друштвено-економских турбуленција уколико релевантни политички, економски и академски друштвени фактори не преузму одговорност за адекватно управљање и контролу наведених процеса. Аустралијски филозоф Питер Сингер, истиче да је морално погрешно то што богате и моћне нације, у условима глобализације, не успевају изградити реалан политички поглед на свет заснован на јасно дефинисаним етичким принципима.

Сингер сматра да ће степен успеха којим ће човечанство напредовати у ери глобализације бити условљен начином на који етички реагујемо на идеју да живимо у једном глобализованом свету економске, политичке и културне међузависности на локалном и на глобалном нивоу (Singer, 2002). Одржавање стабилности и приступни просперитет друштва као свој предуслов подразумевају постојање или успостављање равнотеже између научно-технолошког развоја и духовно-моралног-организациског напретка друштва. Друштво и образовање су непосредно међузависни у условима развоја економије знања и економске глобализације. образовање није, нити може бити неутрално у односу на друштвена кретања. образовање је, у својој сржи, заправо друштвено-политички чин. Ако се образовање развија и подстиче конструктивним друштвеним структурама и ако у друштву постоји свест о темељној улози образовања за културни развој и интегритет грађана, образовање ће директно допринети одрживости развоја друштва, односно ће допринети економском, политичком, културном и духовном напретку друштвених потенцијала. Веома је важно да релевантне друштвене структуре увиде општу везу између образовања, друштва и потенцијала за одрживи друштвени развој, и да притом подстакну развој

образовања како би омогућиле јачање друштвених тенденција које воде ка дугорочном одрживом развоју друштва.

Друштвене силе које директно контролишу друштвена кретања, често не могу адекватно сагледати суштинску улогу коју образовање има у стварању услова и потенцијала за осигуравање одрживог друштвеног развоја. Тако образовање, уместо да буде активност усмерена на стварање образованих, слободних, хуманих и одговорних особа, спремних да самостално одређују своју судбину и да имају директно учешће у изградњи друштвеног просперитета, постаје инструмент за одбрану постојећих друштвених привилегија владајућих класа. Уколико одређени образовни процес нема трансформативну, ослободилачку улогу и не тежи изградњи слободне и одговорне личности, не потстиче ученика да критички сагледа сопствене потенцијале и могућности да одговорним и преданим радом допринесе развоју своје заједнице тада дати образовни процес не може да одговори на кључне изазове актуелног друштвено-политичког момента. Од фундаменталног је значаја да се правилно дефинише друштвена улога образовања и да се адекватно схвати значај образовног и културног напретка за друштвену добробит на регионалном и на глобалном нивоу. образовање је као друштвена пракса у свом богатству и сложености феномен карактеристичан за људско постојање и припада само човеку.

Неопходно је омогућити образовању да се усредсреди на изградњу слободних и независних појединаца који ће слободним избором друштвеног ангажмана постати активни актери друштвеног живота и друштвеног развоја. Да би се формирала слободна и одговорна личност, потребно је у процесу образовања код ученика развити способност критичког мишљења. Хумани однос, заснован на равноправној сарадњи и дијалогу, који подразумева међусобну размену интереса, знања, нада и уверења, између свих фактора образовног процеса и образовања уопште, омогућава изградњу и профилисање образовног система и образовне праксе која ће са својом дубоко етички утемељеној филантропијом, подстаћи трансформацију и развој постојећих друштвених односа и одрживи друштвени развој у правцу изградње праведног и хуманог друштва које ће омогућити свим грађанима да слободно развијају своје интелектуалне и духовне потенцијале, што ће подстаћи њихову креативност и инвензивност и промовисати поштовање њиховог достојанства и људског интегритета.

ЗАКЉУЧАК

Савремена друштвено-политичка и економска реалност континуирано се обликује и преобликује кроз процесе који нису лако предвидиви и подложни контроли, као што су процеси глобализације и процеси нове технолошке револуције и дигиталне трансформације. Савремено човечанство се суочава са великим изазовима рапидних и радикалних друштвено-економско-политичких промена које условљавају есенцијално редефинирање економске и друштвене парадигме на глобалном нивоу. Свака друштвено политичка реалност нужно почива на конкретним моралним принципима.

Есенција природе доминантних моралних принципа одређене друштвене или друштвено политичке заједнице варира у зависности од историског момента, духовне, научно-технолошке или организационе развијености одређеног друштва,

историског искуства, актуелних уметничких, културних и политичих тенденција. Успешност савременог друштва зависиће од моралних вредности и норми које ће оно прихватити као себи иманентне. Вредности и норме једног друштва се обликују као резултат колективног животног искуства у реалном привредном, интелектуалном и технолошки профилираном друштвеном окружењу (Нјум, 1988).

Напредак наука и технологија, као и континуирани развој друштва пружају огроман потенцијал за изградњу људске заједнице која ће бити утемељена на принципима племенитости. Адекватна реализација наведених потенцијала ће бити могућа уколико бит глобализациских процеса и суштина нове технолошке револуције буду одговарајуће схваћени, а сами процеси успешно усмеравани и контролисани. У наведеним процесима образовање има виталну улогу као етички утемељена сврсисходна активност преношења знања и основних хуманистичких вредности будућим генерацијама. Добро руковођена образовна делатност омогућава да се припадници млађих генерација кроз едукативни процес изграде у слободне, одговорне и хумане личности који ће преузети одговорност за очување и промоцију највреднијих цивилизациских тековина.

Препознајући суштински значај етике и образовања за интелектуални, духовни и професионални развој индивидуе, али и за развој глобалног друштва, филозофија и етика имају изузетно одговоран задатак да редефинишу приступ конципирања одговора на постојеће друштвене изазове у условима нове технолошке револуције и глобализације, како би се омогућила одговарајућа динамика глобалног развоја у оквиру тренутне друштвене стварности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aristotel (1970) *Politika*. Beograd: Kultura
2. Аристотел (2003) *Никомахова етика*. Скопје: Три.
3. Baldwin, Richard (2016) *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
4. Bell, Daniel (1976) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
5. Bell, Les - Howard Stevenson (2006) *Education Policy: Process, Themes and Impact*. Abingdon: Routledge.
6. Blum, Alan (1990) *Sumrak američkog uma*. Beograd: Prosveta.
7. Böhme, Gernot - Nico Stehr, eds. (1986) *The Knowledge Society: The Growing Impact of Scientific Knowledge on Social Relations*. Dordrecht: D. Reidel Publishing.
8. Castells, Manuel - Ramón Flecha - Paulo Freiré - Henry A. Giroux - Donald Macedo - Paul Willis (1999) *Critical education in the new information age*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
9. Cohen, Daniel (2009) *Three Lectures on Post-Industrial Society*. Cambridge: MIT Press.
10. Dewey, John (1997) *Democracy and Education*. Detroit: Free Press.
11. Drucker, Peter F. (1970) *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. London: William Heinemann.
12. Durkheim, Émile (2011) *Moral Education*. Mineola: Dover Publications.
13. Freire, P. (1996) *Pedagogy of the Oppressed*. London: Penguin Books.
14. Гиденс, Ентони (2001) *Модерноста и самоидентитетот: Сопството и опитетството во доцната модерна ера*. Скопје: Темплум.

15. Hargreaves, Andy (2003) *Teaching in the Knowledge Society: Education in the Age of Insecurity*. New York: Teachers' College Press.
16. Hegel, Georg Vilhelm Fridrich (1970) *Istorija filozofije I, II, III*. Beograd: Kultura.
17. Hjum, Dejvid (1988) *Rasprava o ljudskoj prirodi*. Sarajevo: Veselin Masleša.
18. Hutchins, Robert Maynard (1968) *The Learning Society*. Harmondsworth: Penguin Books.
19. Illich, Ivan (2000) *Deschooling Society*. London: Marion Boyars Publishers.
20. Кант, Имануел (1993) *Критика на практичниот ум*. Скопје: Метафорум.
21. Platon (1969) *Država*. Beograd: Kultura.
22. Русо, Жан-Жак (1950) *Емил или О васпитању*. Београд: Знање.
23. Shaw, Martin (1999) *Politics and Globalisation: Knowledge, Ethics and Agency*. London: Routledge.
24. Singer, Peter (2002) *One world: The Ethics of Globalization*, New Haven: Yale University Press
25. Stearns, Peter N. (2012) *The Industrial Revolution in World History*. Boulder: Westview Press.
26. Stewart, Thomas A. (2003) *The Wealth of Knowledge: Intellectual Capital and the Twenty-first Century Organization*. New York: Crown Business.
27. Schwab, Klaus (2016) *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum.
28. Темков, Кирил (1999) *Етиката денес*. Скопје: Епоха.
29. Toffler, Alvin (1974) *Learning for Tomorrow: The Role of the Future in Education*. New York: Random Hous.
30. Touraine, Alain (2007) *New Paradigm for Understanding Today's World*. Cambridge: Polity Press.
31. Vuk-Pavlović, Pavao (1932) *Ličnost i odgoj*. Zagreb: Tipografija.